

Aleg. 374

Sprawozdanie

Wydziału krajowego z czynności odnoszących się do podniesienia mleczarstwa w kraju.

Wysoki Sejmie!

Zeszłoroczne sprawozdanie w tym przedmiocie przyjął Wysoki Sejm uchwałą z dnia 3. listopada 1904 do wiadomości, nie wydając żadnych specjalnych poleceń, Wydział krajowy przystępuje więc bezpośrednio do zdania sprawy ze swych czynności około podniesienia mleczarstwa za czas od 1. września 1904 do końca sierpnia b. r. Sprawozdanie dzielimy na dwie części: 1) o szkole mleczarskiej w Rzeszowie, 2) o innych czynnościach Wydziału krajowego w sprawach mleczarskich.

1. Szkoła mleczarska w Rzeszowie.

W ubiegłym roku ukończono zupełnie roboty budowlane i oddano na użytek szkoły, przeprowadzono również wewnętrzne urządzenia w internacie i pracowniach szkoły, uzupełniono zbiory naukowe i bibliotekę. Pewnej zwłoce uległo tylko urządzenie serowni, przed wykonaniem bowiem przygotowanego zawczasu projektu, zasłała potrzeba przeprowadzenia korespondencji z c. k. ministerstwem rolnictwa, które asygnując subwencję na założenie szkoły, zaleciło zarazem niektóre zmiany w projekcie serowni. Po wyjaśnieniach przyjęło ostatecznie c. k. ministerstwo ustalony projekt z zadowoleniem do wiadomości i Dyrekcya szkoły przystąpi wkrótce do urządzenia serowni. Na koszt urządzenia serowni i połączonych z tem niektórych adaptacyj w mleczarni szkolnej przeznaczył Wydział krajowy kwotę 8.551 K., którą kwota wyczerpuje już wszystkie wydatki na założenie szkoły. Wobec tego możemy podać ostateczne zestawienie sumy kosztów założenia krajowej szkoły mleczarskiej. Koszta te wynoszą:

1. zakupno realności w Staromieście od Wilekensa i Spółki łącznie z dokupnem gruntu, należytościami skarbowymi etc.

27.111 K. 71 g.

2. należność wypłacona przedsiębiorcy budowy, p. Tadeuszowi Stryjeńskiemu, na podstawie kolaudacji przeprowadzonej w dniu 9. lutego b. r.	59.855 K 61 g.
3. koszt tymczasowych adaptacyj, przeprowadzonych w dawnym budynku fabrycznym mleczarni w r. 1902 i 1903	3.500 „ — „
4. urządzenie pracowni szkolnych i internatu	5.306 „ 43 „
5. urządzenie maszynowe mleczarni (do ruchu ręcznego i parą) i urządzenie serowni	17.329 „ 19 „
6. inne drobne wydatki	538 „ 02 „
suma kosztów	113.640 K 96 g.

Suma ta rzeczywistych wydatków, zestawiona z preliminowanym kredytem na założenie szkoły w kwocie 104.507 K, wykazuje przekroczenie kosztorysu o 9.133 K, co usprawiedliwiamy większymi, niedającymi się z góry dokładnie obliczyć kosztami restauracji dawnego budynku fabrycznego, zakupionego od p. Wilkensa i Sp., wyższymi kosztami budowy lodowni połączonej z lokalem dla drobnej sprzedaży i nieprzewidzianymi wydatkami na urządzenie studni, o czem poniżej jeszcze nadmieniamy.

Jak Wys. Sejmowi wiadomo z poprzednich sprawozdań, miały być koszta założenia szkoły mleczarskiej pokryte częściowo pożyczką z funduszu pożyczkowego dla przemysłu rolniczego, częściowo zaś z wpływów subwencji państwowej. C. k. ministerstwo rolnictwa przyznało istotnie reskryptem z d. 16. listopada 1904 l. 23.509, oprócz subwencji w kwocie 5.000 K rocznie na utrzymanie zakładu, także zasiłek na koszta założenia w kwocie 40.000 K, co odpowiada około $\frac{1}{3}$ części całej sumy wydatków. Datek na założenie szkoły wypłacony będzie w czterech ratach po 10.000 K, począwszy od r. 1905, to znaczy, że cała subwencja wpłynie dopiero w r. 1908.

Na pokrycie kosztów założenia szkoły mleczarskiej użył więc Wydział krajowy:

a) I. ratę subwencji państwowej wyasygnowaną w b. r. w kwocie	10.000 K — g.
b) gotówkę uzyskaną z pożyczki zaciągniętej z funduszu pożyczkowego dla przemysłu rolniczego	30.000 „ — „
c) zaoszczędzenia w kwocie 5.454 K z kredytów, uchwalonych w budżecie krajowym w r. 1903, 1904, 1905 w łącznej sumie 24.000 K, na umorzenie i oprocentowanie wymienionej pod b) pożyczki	5.454 „ — „
razem	45.454 K — g.

ponieważ zaś rzeczywiste wydatki na założenie szkoły wynoszą 113.640 „ 96 „

pozostaje reszta bez pokrycia 68.186 K 96 g.

(gdź reszta subwencji państwowej, t. j. 30.000 K wpłynie dopiero w latach 1906—1908).

Wyszczególniona suma 68.186 K nie mogła być pokryta pożyczką, w takim bowiem razie wyczerpanoby zupełnie szczypty fundusz pożyczkowy dla przemysłu rolniczego, nadto zaś oprocentowanie pożyczki podniosłoby dość znacznie koszta założenia szkoły. Z tego powodu wstawił Wydział krajowy całe zapotrzebowanie do rubr. X. preliminarza budżetu krajowego na r. 1906.

Na umorzenie pożyczki, zaciągniętej w r. 1903 w kwocie 30.000 K. na pierwsze koszta budowy szkoły, spłacono dotychczas 17.237 K (oprócz odsetek 1.309 K), pozostaje więc jeszcze dług w kwocie 12.763 K, która to reszta w myśl przyjętego planu spłacona będzie w r. 1906 i 1907.

Do preliminarza budżetu na r. 1906 wstawiliśmy zatem wyszczególnioną powyżej resztę kosztów założenia	68.186 K
i przedostatnią ratę na spłatę pożyczki	6.400 „
razem	<u>74.586 K</u>

Równocześnie prelinujemy w rubr. VII. dochodów budżetu kraj. 10.000 K tytułem drugiej raty subweneyi państwowej.

Sprawozdanie niniejsze zamyka pierwszy rok prawidłowego funkcyonowania szkoły mleczarskiej. Krótki ten okres nie daje jeszcze dostatecznej podstawy do sądu o zasadach organizacyi szkoły, tem mniej, że z powodu zwłoki w urządzeniu serowni opóźniło się otwarcie kursu serkarskiego — wszelako z dotychczasowego przebiegu nauki i bardzo zadawalniającej frekwencyi, zarówno uczniów zwyczajnych, jak i hospitantów, wysnuć można wniosek, że zakład będzie się rozwijać pomyślnie. Według **Alegat I.** dołączonego tu $\frac{1}{2}$ sprawozdania Dyrekcyi za czas od 1. lipca 1904 do 30. czerwca 1905 wpisano na wyższe kursa mleczarskie w marcu 1904 i 1905 po 12 uczniów, najwyższą dozwoloną statutem szkoły liczbę; na niższy kurs w zimie 1904/5 przyjęła Dyrekcyja z powodu napływu zgłoszeń 14 uczniów. Z 20 uczniów, którzy ukończyli w r. 1904/5 kurs wyższy i niższy, otrzymało 18 posady kierowników mleczarni, jeden zaś został asystentem kontroli mleczności przy Komitecie Tow. roln. w Krakowie. Oprócz uczniów zwyczajnych, korzystało z nauki w szkole mleczarskiej 9 hospitantów.

W lipcu b. r. urządziła Dyrekcyja czterotygodniowy praktyczny kurs mleczarski dla uczniów średnich i wyższych szkół rolniczych. W kursie wzięło udział 11 uczestników z pośród młodzieży szkół rolniczych w Czernichowie, Dublanach i innych wyższych zakładów rolniczych. Kierownik szkoły stwierdza, że uczestnicy kursu brali pilnie udział w praktycznych zajęciach w mleczarni i złożyli z końcem kursu egzamina z dobrym postępem. Ten pomyślny wynik będzie zachętą do organizowania w przyszłości podobnych i innych peryodycznych kursów dla kierowników mleczarni i dla mleczarek, sądzimy zaś, że będzie to pożądanem rozwinięciem programu szkoły.

Do mleczarni szkolnej, prowadzonej we własnym zarządzie, dostarczono w r. 1904 ogółem 300.918 litrów mleka, czyli przeciętnie dziennie po 824 litrów. Mała stosunkowo ilość dostawionego mleka tłómaczy się zeszlerozną klęską posuchy. Na wirówkach oddzielono 287.870 litrów mleka, zyskując 14.727 kg. masła, które sprzedała szkoła przeważnie do Lwowa, Zakopanego i do Czech (Karlsbad, Reichenberg). Masło było więc głównym produktem mleczarni szkolnej, nadto wyrobiono 1.450 sztuk serów podpuszczkowych (limburski, Romadour, Imperial). Rachunek zysków i strat mleczarni w r. 1904 wykazuje w rozchodzie 46.684 K, w dochodzie 47.821 K, czysty zysk wyniósł 1.136 K.

Zabiegi o poprawienie jakości wody w nowej studni, wykonanej w r. 1904 kosztem około 1.000 K na obejściu szkoły, nie odniosły pożądanego skutku. Próba pogłębienia studni okazała, że także w głębszym poziomie nie można otrzymać wody dobrej do użytku w mleczarni. Żywotna dla szkoły sprawa zaopatrzenia w dobrą wodę wzięła o tyle obrót pomyślniejszy, że magistrat miasta Rzeszowa projektuje założenie wodociągu, który ma być przeprowadzony tuż obok realności szkoły mleczarskiej. Badania w terenie są ukończone i oczekiwać można, że w bliskiej przyszłości magistrat przystąpi do budowy wodociągów. Gdyby budowa miała uleść dłuższej zwłoce, niepodobna będzie cofnąć się przed wydatkiem na założenie w zakładzie filtrów na wodę.

W związku ze sprawami szkoły mleczarskiej wymieniamy stypendya, które w b. r. nadał Wydział krajowy na naukę mleczarstwa, mianowicie: p. Jan Licznernski, praktykant szkoły mleczarskiej, otrzymał w marcu b. r. stypendyum w kwocie 1.000 K na naukę serkarstwa w szkole serkarskiej w Rütli, tudzież na zapoznanie się z urządzeniami małych serowni szwajcarskich i handlem sera. P. Licznernski obejmie w listopadzie b. r. obowiązki serkarza w szkole mleczarskiej w Rzeszowie. Stypendyum w kwocie 2.000 K nadał Wydział krajowy w lipcu b. r. p. Ludwikowi Garbowskiemu, pełniącemu od r. 1902 obowiązki asystenta

stacyi doświadczalnej w Dublanach, na studia w zakresie umiejętnego mleczarstwa w celniejszych zakładach naukowych w Niemczech i Szwajcaryi. Mniejsze zasiłki przyznał Wydział krajowy kilku kandydatom poleconym przez Towarzystwa rolnicze na praktyczną naukę mleczarstwa w szkole rzeszowskiej.

2. Inne sprawy mleczarskie.

Rok ubiegły był niekorzystny dla rozwoju mleczarstwa. Niedostateczne odżywianie i częsteiowa wysprzedaż bydła mlecznego z powodu braku paszy oddziałać musiały deprymująco na produkcję mleka w kraju. Najdotkliwiej odczywił się zeszłoroczna posucha we znaki mniejszym zbiorowym mleczarniom włościańskim i w ogóle słabszym ekonomicznie gospodarstwom nabiłowym, zmuszając je nawet do zawieszenia czynności. Według dat zebranych przez kraj. biuro mleczarskie 39 mleczarń wstrzymało ruch z końcem 1904 r., a chociaż w r. ubiegłym powstało 53 mleczarń nowych, przeważnie małych mleczarń dworskich, posługujących się wirówką, to stan mleczarń w kraju z końcem r. 1904 wykazuje w przyroście tylko 19 przedsiębiorstw, mianowicie liczone w tym czasie 316 mleczarń, podczas gdy w r. 1903 było 297 mleczarń posługujących się wirówką. Bliższe dane o rozmieszczeniu mleczarń w poszczególnych okolicach kraju i o ich organizacyi zawiera dołączone tu jako **Alegat 2/.** opracowanie statystyczne biura mleczarskiego. Powołując się na ten załącznik, chcielibyśmy tylko wspomnieć pokrótce o produkcji masła w kraju. Zebranie dokładnych danych w tym względzie napotyka na wielkie trudności, jakkolwiek bowiem biuro mleczarskie rozsyła kwestyonaryusze do wszystkich mleczarń, to zaledwie połowa na nie odpowiada, a pewna część małych mleczarń mimo dobrej chęci nie może podać dokładnych dat o swej produkcji, bo nie prowadzi odnośnych zapisków i obliczeń. Pewne daty o produkcji masła otrzymało biuro mleczarskie tylko od mleczarń spółkowych i tak zwanych zbiorowych, nadto zaś od kilkudziesięciu mleczarń prywatnych. Z tych danych wynika, że mleczarnie spółkowe i zbiorowe wyrobiły w r. 1904 ogółem 151.366 kg. masła, to znaczy w porównaniu z r. 1903 mniej o 44.250 kg. W tym ubytku wyraża się ujemny wpływ zeszłorocznej posuchy, którą odczuły najbardziej zbiorowe mleczarnie włościańskie, położone w Galicyi zachodniej. Natomiast większe mleczarnie prywatne, oparte o zasobniejsze gospodarstwa, przetrwały, jak sądzić można, niekorzystne warunki zeszłoroczne, przynajmniej po koniec 1904 r. Z porównania produkcji 37 większych mleczarń prywatnych, które także w r. 1903 podały pewne daty, wynika, że ilość masła wyrobionego w r. 1904 przewyższyła nawet produkcję 1903 r. Owe 37 mleczarń wyrobiły bowiem w 1903 r. 164.564 kg. masła, w roku zaś 1904 172.243 kg., to zn. o 4.6% więcej. Jeżeliby więc wolno było uogólnić ten przyrost także na inne mleczarnie prywatne, na które mimo ich małych rozmiarów przypada około $\frac{3}{4}$ całej produkcji masła deserowego w kraju, to uzasadniony będzie wniosek, że mimo mniejszej produkcji masła w mleczarniach spółkowych i zbiorowych włościańskich, produkcya masła w całym kraju, oszacowana w r. 1903 w przybliżeniu na 800.000 kg., w r. 1904 przynajmniej się nie zmniejszyła. W uwzględnieniu niekorzystnych warunków 1904 r. świadczyłoby to o silnych podstawach i żywotności naszego przemysłu mleczarskiego.

Rozwój przemysłu mleczarskiego w kraju jest zresztą niewątpliwy i widoczny. Zrozumienie doniosłości tego przemysłu staje się coraz powszechniejsze, ożywia się inicjatywa tworzenia nowych przedsiębiorstw. W miarę rosnącego zainteresowania się sprawami mleczarstwa i jego rozwoju tem żywszą i wielostronniejszą musi być akcyja czynników powołanych do popierania tej gałęzi produkcji i wykonywania nad nią opieki, a więc zarówno akcyja Wydziału krajowego, jakoteż Towarzystw rolniczych, jakiegokolwiek typu, które na tem polu pracować pragną. Warunkiem pomyślnego skutku działalności wymienionych czynników jest jednak, by działanie ich było podejmowane i prowadzone w ścisłym porozumieniu, zapewniającem najwłaściwsze zużytkowanie sił i funduszków.

Pożądana harmonia akcyi jest już w zasadzie osiągnięta przez określenie granic działalności z jednej strony organów Wydziału krajowego, a z drugiej strony Towarzystw pracujących nad ekonomicznym podniesieniem kraju.

Pracę nad podniesieniem mleczarstwa podzielić można na dwa uzupełniające się nawzajem działy. Do jednego działu usiłowań należy przygotowanie odpowiednich warunków ekonomicznych dla rozwoju przemysłu mleczarskiego, w szczególności podniesienie hodowli bydła i jego mleczności, a dalej popularyzowanie i propaganda racjonalnego gospodarstwa nabiałowego, pobudzanie inicjatywy, pouczanie interesowanych o pomocy, na jaką w tej mierze ze strony instytucyj publicznych liczyć mogą. W tym kierunku otwiera się Towarzystwom rolniczym wdzięczne pole do działania. Dział drugi, to akcyja Wydziału krajowego, która obejmuje: naukę wędrowną mleczarstwa na kursach i pouczeniach urządzanych w tych okolicach, gdzie sprzyjają warunki rozwojowi mleczarstwa; stałe kształcenie sił fachowych w krajowej szkole mleczarskiej i przez rozdawnictwo stypendyów na studia zawodowe; pomoc kraju techniczna i fachowa przy zakładaniu i prowadzeniu przedsiębiorstw mleczarskich i pomoc materialna w formie pożyczek z funduszu dla przemysłu rolniczego; popularyzowanie postępów techniki mleczarskiej przez odpowiednie publikacye i popieranie tego postępu przez oceny masła, subwencjonowanie wystaw mleczarskich i t. p.; pomoc dla zawiązywania spółek mleczarskich, kontrola nad nimi i popieranie ich rozwoju.

Zarysowany tu program akcyi stara się Wydział krajowy wypełnić w pierwszym rzędzie zapomocą swego biura mleczarskiego, które w myśl uchwał Wys. Sejmu składa się z dwóch instruktorów mleczarstwa (starszego i młodszego) i jednego pomocnika. Ze względu na żywszy rozwój przemysłu mleczarskiego w zachodnich powiatach kraju delegował Wydział krajowy jednego instruktora mleczarstwa do Krakowa, wyznaczając mu na siedzibę urzędową biuro Komitetu Towarzystwa rolniczego; drugi instruktor i pomocnik urzędowali we Lwowie. Czynności biura mleczarskiego polegały, jak w latach ubiegłych, przedewszystkiem na udzielaniu informacyi w kwestyach mleczarskich w drodze korespondencyi lub na miejscu.

Na podstawie opracowanego przez biuro mleczarskie regulaminu, który przedstawił Wys. Sejmowi w roku zeszłym, zawiązał się przy udziale delegatów obu Towarzystw rolniczych i Tow. mleczarskiego Komitet stałych ocen masła. Pierwsza ocena odbyła się w marcu b. r. w kraj. szkole mleczarskiej w Rzeszowie. Zorganizowaniem oceny, odebraniem i przygotowaniem próbek masła, nadesłanych przez 26 mleczarni, zajęło się biuro mleczarskie, którego zadaniem było również zestawienie i opracowanie wyniku oceny. Wynik tej pierwszej prawidłowej oceny masła ogłoszono w „Gazecie mleczarskiej“. Koszta oceny w kwocie 278 K netto pokrył w $\frac{1}{4}$ części Wydział krajowy, a resztę pokryły oba Tow. rolnicze i Tow. mleczarskie w Krakowie. Druga ocena odbędzie się we wrześniu b. r., a na dowód chętnego przyjęcia w kołach producentów zabiegów Komitetu ocen wystarczy przytoczyć, że do oceny tej zgłosiło swój udział 40 mleczarni.

Oprócz opracowania statystyki produkcji mleczarskiej w kraju w r. 1904, zajęło się biuro mleczarskie, po przeprowadzeniu jeszcze w ubiegłym roku informacyjnych studyów na miejscu, zebraniem bliższych danych o stosunkach mleczarskich we wschodnio-południowych Karpatach, tak pod względem wyrobu masła, jakoteż produkcji bryndzy i serów owczych w ogólności. Przy pomocy Wydziałów powiatowych i Tow. rolniczych zebrano dość obfity materiał. Zestawienie i opracowanie tych wiadomości doznało atoli przerwy, gdyż z końcem czerwca b. r. obaj instruktorzy mleczarstwa, p. Z. Ichnatowicz i p. J. Gawlikowski, zrezygnowali ze swych posad, obejmując korzystniejsze materialnie zajęcia w zawodzie praktycznym.

Zapotrzebowanie sił z zawodem przygotowaniu mleczarskiem sprawia nie po raz pierwszy, że funkcyonarysze biura mleczarskiego po krótkim czasie rezygnują ze swych stanowisk dla otwierających się świetniejszych widoków materialnych. O przyrost sił fachowych nie trudno i skompletowanie biura przeprowadzimy przed upływem roku, na powstających jednak peryodycznie lukach w składzie biura cierpi dotkliwie ciągłość pracy i programu. Chcąc temu zapobiedz, projektuje Wydział krajowy podwyższenie skali wynagrodzenia dla obu instruktorów mleczarstwa. Instruktor mleczarstwa pobierał dotychczas płacę roczną 3.000 K., oprócz ryczałtu na objazdy 1000 K i karty kolejowej w cenie 560 K. Od 1. stycznia 1906 preliminujemy podwyższenie płacy do 4.000 K rocznie przy tym samym ryczałcie na objazdy. Natomiast pobory instruktora adjunkta, wynoszące tytułem płacy 1.800 K rocznie i 600 K na

objazdy oprócz karty kolejowej, pragnie Wydział krajowy podnieść: placę do 2.000 K, a ryczałt na objazdy do 800 K oprócz karty kolejowej. Pobory pomocnika instruktora pozostają niezmienione.

O czynności Biura Patronatu w zakresie organizowania spółek mleczarskich zdaje Wydział krajowy sprawę na innem miejscu. Dla zupełności obrazu przytaczamy, że dla zapewnienia Biuru Patronatu fachowej siły dla spraw spółek mleczarskich mianował Wydział krajowy lustratorem w tem biurze inżyniera Z. Chmielewskiego, byłego asystenta stacyi doświadczalnej rolniczej w Dublinach, który, otrzymawszy stypendyum z funduszu krajowego, odbył gruntowne, umiejętne i praktyczne studia mleczarskie. Akcyę organizowania spółek mleczarskich rozpoczęło Biuro Patronatu już w r. 1904 od zreorganizowania spółki w Rybnej. W tymże roku przyjęto pod Patronat ziemiańską spółkę mleczarską w Rudkach, zorganizowano spółkę w Chmielniku, która z d. 2. stycznia b. r. ruch otwarła. Wszystkie trzy wymienione spółki prosperują pomyślnie.

W b. r. zorganizowało Biuro Patronatu 3 nowe spółki mleczarskie w Strzelcach, Dłużniowie i Wyszotycach przy udziale gospodarstw włościańskich i dworskich. W reorganizacyi znajduje się spółka mleczarska w Królówce. Tym sposobem pozostaje obecnie pod Patronatem 7 spółek mleczarskich.

Dalsza akcyja w tworzeniu spółek mleczarskich zależną jest przede wszystkim od inicjatywy czynników interesowanych; pobudzeniem tej inicjatywy i przygotowaniem odpowiednich warunków Biuro Patronatu się nie zajmuje, pozostawiając to zadanie czynnikom miejscowym, które w swej pracy na tem polu liczyć mogą zawsze na chętną pomoc Wydziału krajowego.

Na podstawie powyższego sprawozdania Wydział krajowy wnosi:

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

1. Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie Wydziału krajowego z czynności odnoszących się do podniesienia mleczarstwa w kraju.

2. Sejm wstawia do nr. X. budżetu krajowego na r. 1906 następujące wydatki:

a) na utrzymanie kraj. instruktora mleczarstwa: płaca 4.000 K i 1.560 K na koszta podróży;

b) na utrzymanie kraj. instruktora adjunkta mleczarstwa: płaca 2.000 K i 1.360 K na koszta podróży;

c) na utrzymanie pomocnika kraj. instruktora mleczarstwa: płaca 1.440 K i 800 K na koszta podróży.

Z Rady Wydziału kraj. Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Marszałek krajowy:

St. Badeni w. r.

Sprawozdawca:

Tadeusz Pilat w. r.

Członek Wydziału krajowego.

Sprawozdanie

Dyrekcji krajowej szkoły mleczarskiej w Rzeszowie
za czas od 1. lipca 1904 do 30. czerwca 1905.

Szkoła została otwartą 1. maja 1903 roku kursem niższym czteromiesięcznym. Sprawozdanie niniejsze jest drugim z rzędu, a obejmuje rok drugi i część trzeciego od założenia szkoły.

Cel szkoły pozostał niezmienny, a było nim z jednej strony teoretyczne i praktyczne kształcenie kierowników oraz pomocników dla mleczarni parowych i ręcznych, z drugiej strony, dzięki możności przyjmowania hospitantów, zaznajamianie także szerszych warstw interesowanych z przemysłem mleczarskim. Systematyczna nauka serkarstwa nie mogła być jeszcze i w tym roku zaczęta, odroczone bowiem urządzenie serowni.

Dopiero jesienią przystąpi szkoła do uzupełnienia maszynowego serowni i koniecznych adaptacji lokalu, przeznaczonego na ten cel, tak, aby już z wiosną 1906 rozpocząć można było stały wyrób niektórych gatunków serów, a w miarę wyrabiania sobie zbytu, produkcyę tę stopniowo rozszerzać. W roku 1906 otwartą będzie szkoła w Miłocinie pod Rzeszowem, serownia nasza będzie więc miała zapewnione mleko doskonałej jakości, co jest głównym warunkiem prawidłowego wyrobu serów.

Grono nauczycielskie.

Skład grona nauczycielskiego w okresie sprawozdawczym był następujący:

1) *Dr. Tadeusz Ryłski*, kierownik zakładu i nauczyciel fachowy, uczył mleczarstwa, prowadził ćwiczenia w pracowni, administracyę zakładu i mleczarni szkolnej. Począwszy od 1. maja 1905 r. uczył nadto rachunkowości i kalkulacyi.

2) *Jan Licznarski*, praktykant, prowadził księzkowość szkoły, uczył rachunkowości i kalkulacyi. Stanowisko swoje opuścił 1. maja 1905 roku, z powodu wyjazdu dla dalszego kształcenia się w serkarstwie jako stypendysta Wydziału krajowego w szkole szwajcarskiej Rütli-Zollikofen.

3) *Franciszek Gorecki*, instruktor-mleczarz, prowadził pod nadzorem kierownika zajęcia praktyczne uczniów w mleczarni. — Uwolniony z zajmowanego stanowiska dnia 31. maja 1905 r. na własne żądanie.

4) *Jan Honig*, były uczeń szkoły serkarskiej w Rütli, pełnił obowiązki serkarza, prowadził zajęcia praktyczne w serowni, począwszy zaś od 1. czerwca b. r. po ustąpieniu p. Goreckiego także w mleczarni.

Franciszek Stein, jako nauczyciel dochodzący, uczył języka polskiego, począwszy zaś od dnia 1. maja 1905 pełnił prowizorycznie funkcyę korespondenta i buchaltera.

A. Woźński, jako nauczyciel dochodzący, uczył rachunków

J. Gajewski, inżynier kolei państwowej, uczył obsługi kotłów parowych na wyższym kursie mleczarskim.

N a u k a.

W myśl statutu organizacyjnego szkoły, udziela się naukę na dwóch kursach. a) na kursie niższym dla kierowników i pomocników mleczarni ręcznych, od 1. listopada do końca lutego, b) na kursie wyższym dla kierowników i pomocników mleczarni parowych, od 1. marca do końca października.

Kursów w okresie sprawozdawczym odbyło się trzy, właściwie zaś w czasie od 1. maja od końca października ukończono pierwszy wyższy kurs mleczarski, następnie w czasie od 1. listopada do 28. lutego trwał niższy kurs mleczarski, a wreszcie z dniem 1. marca rozpoczęto drugi wyższy kurs mleczarski, który trwa dotąd

Nauka w szkole udzielana jest w ten sposób, że tak na kursie niższym jak i wyższym pierwsze miesiące poświęca się głównie przedmiotom ogólnie kształcącym, później zaś w planie godzin zyskują stopniowo przewagę przedmioty fachowe. Wskutek tego podział godzin zmieniał się nieco z miesiąca na miesiąc.

Poniżej umieszczony podział godzin na kursie wyższym za miesiąc maj 1905 daje pojęcie o zwykłym rozłożeniu zajęć w szkole i stosunku zajęć praktycznych do nauki teoretycznej.

Podział godzin nauki i zajęć praktycznych w maju 1905.

Dnie	7—8	8—12 ^{1/2}	2—3 ^{1/2}	3 ^{1/2} —4 ^{1/2}	4 ^{3/4} —5 ^{3/4}	6—7	7—7 ^{1/2}	7 ^{1/2} —9 ^{1/2}
Poniedziałek	Nauka mleczarstwa	Zajęcia praktyczne w mleczarni	1 partya uczniów zajęta w mleczarni 2 " " " "	Rachunki	Rachunki	Sklądanie wykazów i zamknięcie czynności w mleczarni	W i e c z e r z a	Silentium i repetycyje
Wtorek				Język polski	Język polski			
Środa				Kalkulacye	Kalkulacye			
Czwartek				Język polski	Język polski			
Piątek				Rachunki	Rachunki			
Sobota				Uczniowie porządkują sale wykładowe, pracownie i mleczarnię				

Uwaga. Uczniowie podzieleni są na 2 partye w ten sposób, że do pierwszej partyi należą uczniowie przydzieleni do odbioru mleka, do obsługi wirówek, pasteuryzatora i kotła parowego; do drugiej zaś partyi uczniowie przydzieleni do maślarni, serowni i drobnej sprzedaży.

W czasie zajęć praktycznych wszelkie prace wykonują uczniowie sami pod kierunkiem instruktorów i kierownika sposobem dyżurów. Zajęcia podzielone są na następujące działy:

1) Odbiór mleka, 2) podgrzewacz, 3) wirówki, 4) pasteuryzator, 5) maślnica, 6) wygniatanie, formowanie i ekspedycja masła, 7) serownia, 8) obsługa kotła, 9) drobna sprzedaż.

Służba w każdym poszczególnym dziale trwa 1 tydzień, poczem kolejno uczniowie się zmieniają.

Codzien wieczorem uczniowie służbowi oddają wykonane przez siebie wykazy i raporty, kontrolowane najpierw przez instruktora, a następnie w kancelacji szkolnej.

Środki naukowe.

Środki naukowe powiększyły się w roku sprawozdawczym znacznie wskutek udzielenia przez Wydział krajowy na ten cel osobnych funduszy.

Do laboratorium szkolnego zakupiono:

- 1) Automat Kanissa do pipetowania przy metodzie Gerberowskiej.
- 2) Tłuszczomierze Dra Gerbera „Plan“, „Convex“.
- 3) Kompletny aparat Soxhleta.
- 4) Lactofermentator na 40 prób.
- 5) Palnik spirytusowy Barthelsa.
- 6) Wagę chemiczną Sartoriusa i wagę decymalną.
- 7) Lactobutyrometr Gerbera.
- 8) Alkoholometr.
- 9) Masłomierze Gerbera.
- 10) Przyrządy do oznaczenia zawartości wody w maśle.

Zakupiono nadto potrzebną ilość naczyń szklanych, kolb, lejeków i t. p. przyborów laboratoryjnych.

Muzeum szkolne również się powiększyło, przeważnie dzięki darom fabryk maszyn i przyborów mleczarskich. I tak posiada obecnie muzeum szkolne:

Wirówki systemu Alfa „Colibri“ i „Alfa B“, systemu Perfect Nr. 2 (sprawność w godzinie 125 litrów) i Nr. 7 (400 litr.); duńską wirówkę Burmeistra i Waina starego systemu (700 litrów); separator „Globe“, wirówkę Melotte (sprawność 125 litrów). Wszystkie te wirówki, prócz stale będących w ruchu Alfa A II. (2000 litrów) i Perfect „Dania“ (700 litrów) kolejno puszczone bywają w ruch, aby możliwie najdokładniej uczniów z nimi zapoznać. Prócz tego muzeum szkolne posiada wygniatacz „Perfect“, masłownicę „Perfect“, chłodziak „Perfect“, filtry z watą i naczynia „Perfect“ tłoczone z jednego kawałka blachy. Zbiór uzupełnia znaczniejsza ilość planów mleczarni i przekrojów maszyn.

Biblioteka szkolna liczy 60 dzieł, nadto szkoła prenumeruje: „Przemysłowca“, „Milchzeitung, Wiedeń“, „Milchzeitung, Lipsk“, „Molkereizeitung, Hildesheim“, prócz tego otrzymuje bezpłatnie „Togodnik rolniczy“, „Gazetę mleczarską“ i „Statistische Nachrichten“.

Uczniowie.

Uczniowie z wyczajni. Na wyższy kurs mleczarski, otwarty w d. 1. marca 1904, przyjęto 12 uczniów. Kurs ukończyło 8 uczniów, a mianowicie: 1 z postępowaniem bardzo dobrym, 3 z postępowaniem dobrym, 4 z postępowaniem dostatecznym.

Na podstawie powyższej klasyfikacji uznano 1 ucznia jako uzdolnionego do samoistnego prowadzenia mleczarni parowej, trzech uzyskało stopień kierowników z warunkiem odbycia poprzednio jednorocznej praktyki; czterech zaś uczniów uznano za uzdolnionych do pełnienia obowiązków pomocników.

Na następny kurs niższy przyjęto w d. 1. listopada 1904 14 kandydatów. W ciągu kursu wydalono 1 ucznia, drugi zaś z powodu choroby zmuszony był naukę przerwać. Dwunastu zatem uczniów złożyło egzamin końcowy, z tych 2 z postępowaniem bardzo dobrym, 6 z postępowaniem dobrym, 4 z postępowaniem dostatecznym, jako uzdolnionych do samoistnego prowadzenia mleczarni ręcznej uznano 8 uczniów, czterech zaś z warunkiem odbycia poprzednio jednorocznej praktyki jako pomocników.

Tak więc ogółem na obu kursach stopień kierowników uzyskało 16 uczniów (z tych 7 z warunkiem odbycia praktyki), stopień pomocników czterech.

Wiek uczniów wynosił przeciętnie lat 20 (od 19—26).

Wyznania rz. kat było 16 uczniów, gr. kat. 4.

Przed wstąpieniem do szkoły ukończyło:

szkołę ludową	7 uczniów
1-szą klasę gimnazjalną	2 „

kraj. niższą szkołę rolniczą	9 uczniów
kurs handl. w Czernichowie	1 „
3 klasy szkół wydziałowych	1 „

Sześciu uczniów na obu kursach odbyło przed wstąpieniem do szkoły praktykę mleczarską, z tych 2 uczniów kursu wyższego odbyło poprzednio kurs niższy w szkole, następnie zaś jeszcze kilkumiesięczną praktykę jako kierownicy lub pomocnicy mleczarni.

Według stanu rodziców było: synów włościan 13, urzędników 2, oficyalistów prywatnych 5.

Hospitantci. Jak w roku poprzednim przyjmowała szkoła także hospitantów na dłuższy lub krótszy przeciąg czasu. W okresie sprawdawczym było ich dziewięciu, mianowicie: uczniów wyższych i średnich szkół rolniczych 2

oficyalista prywatny	1
nauczyciel ludowy	1
kierownik zimow. szkoły rolniczej	1
absolwent szkoły górniczej	1
rolników praktycznych	3.

Z wymienionych dziewięciu hospitantów, pięciu uzyskało zasiłki Wydziału krajowego. Dwu z nich wstąpiło na kurs mleczarski jako uczniowie zwyczajni, pięciu zaś odbyło cały kurs i za zezwoleniem Wydziału krajowego zostali dopuszczeni do egzaminu końcowego razem z uczniami zwyczajnymi szkoły.

Z uczniów obu powyżej wymienionych kursów 18-tu zajęło posady kierowników mleczarni, jeden zaś mianowany został asystentem kontrolnym przy Komitecie Towarzystwa rolniczego w Krakowie.

Wszystkie posady uzyskali uczniowie za pośrednictwem szkoły. Popyt ze strony właścicieli mleczarni był i w tym roku większy niż podaż. Posady uzyskiwane przez ukończonych uczniów uważać można za dobre. Prócz mieszkania i utrzymania uzyskują przeciętną miesięczną placę w kwocie 30—60 koron, niekiedy zaś także procent od czystych dochodów mleczarni.

Dnia 1. marca 1905 rozpoczął się w szkole drugi wyższy kurs mleczarski, na który przyjęto dwunastu uczniów i jednego hospitanta z prawem składania egzaminu końcowego. Kurs ten ukończony zostanie w październiku roku bieżącego.

Mleczarnia.

Mleczarnia szkolna w roku sprawdawczym prowadzoną była dalej we własnym zarządzie szkoły.

Rok sprawdawczy był bardzo nienormalnym z powodu posuchy, która z jednej strony doprowadziła do znacznego obniżenia się produkcji przedewszystkiem w miesiącach letnich, z drugiej strony spowodowała nadmierne podniesienie się cen mleka w okolicy, tak, że przy zawieraniu nowych kontraktów w styczniu 1905 musiano ograniczyć się do zapewnienia mleczarni tylko najkonieczniejszej ilości mleka z obawy dużych strat. O ile jednak sądzić można z miesięcy dotychczasowych, strat tych nie będzie, gdyż rok obecnny utrzymał dość wysokie ceny masła, przytem i szkoła sama zdołała sobie wyrobić zbyt pewny i dość dobry na swoje produkta, tak że nie napotykała dotychczas na żadne pod tym względem trudności.

Ilość dostawców wynosiła w poszczególnych miesiącach:

Rok 1904. Miesiące:	Dostawców	Litrów mleka
Lipiec	9	37.117
Sierpień	8	23.083
Wrzesień	6	17.334
Październik	5	13.921
Listopad	6	14.707
Grudzień	6	21.245

Rok 1905. Miesiące:	Dostawców	Litrów mleka
Styczeń	5	27.053
Luty	5	27.318
Marzec	5	30.816
Kwiecień	5	25.792
Maj	4	21.602
Czerwiec	4	23.694
Razem	—	<u>283 682</u>

Głównym produktem szkoły było masło, które robiono z reguły ze śmietany pasteuryzowanej, zakwaszanej mlekiem zbieranem lub czystemi kulturami. Z powodu braku na razie ogrzewanych piwnic, ilość serów podpuszczkowych wyrobiono tylko niewielką. Przeważnie wyrabiano małe cegiełkowe sery miękkie, jak: Limburski, Romadour, Imperial, serki do piwa i kilka sztuk twardego sera stepowego (t. z. rosyjskiego).

Poniżej zestawiony rachunek nabiału za czas od 1. lipca 1904 do 30. czerwca 1905 roku podaje dokładny obraz przeróbki w tym okresie.

Dochód.		Rozchód.	
I. Mleko pełne.			
Uzyskano litrów	283.682	Sprzedano litrów	14.140
		Przerob. na sery podpuszczk.	1.756
		Oddzielono na wirówce	267.759
		Strata	27
	<u>283.682</u>		<u>283.682</u>
II. Mleko zbierane.			
Remanent z czerwca 1904	653	Sprzedano litrów	72.864
Uzyskano	229.983	Przerobiono na ser	154.163
		Przerobiono na maślankę	2.667
		Remanent na lipiec 1905	204
		Strata	738
	<u>230.636</u>		<u>230.636</u>
III. Śmietana.			
Remanent z czerwca 1904	224	Sprzedano litrów	372
Uzyskano	37.572	Przerobiono	54.501
Z filii Czudec	17.224	Remanent na lipiec 1905	120
		Strata	27
	<u>55.020</u>		<u>55.020</u>
IV. Maślanka.			
Remanent z czerwca 1904 litrów	40	Sprzedano litrów	27.501
Uzyskano	42.365	Przerobiono na twaróg	16.797
Dobrano mleka zbieranego	2.667	Remanent na lipiec 1905	16
		Strata	758
	<u>45.072</u>		<u>45.072</u>
V. Masło.			
Remanent z czerwca 1904 kg.	483	Sprzedano kg.	15.447
Uzyskano	12.655	Remanent na lipiec 1905	37
Dokupiono	2.384	Strata przez solenie	38
	<u>15.522</u>		<u>15.522</u>

VI. Twaróg.

Remanent z czerwca 1904 kg.	250	Sprzedano kg.	15 275
Uzyskano	15.063	Strata	41
	<u>15.313</u>		<u>15.313</u>

VII. Serwatka.

Uzyskano litrów	156.708	Sprzedano litrów	112.679
	<u>156.708</u>	Strata (wylano)	44.029
			<u>156.708</u>

VIII. Sery.

Remanent z czerwca 1904 sztuk	187	Sprzedano sztuk	989
Uzyskano	819	Strata	17
	<u>1006</u>		<u>1006</u>

Kronika szkoły.

Oprócz odwiedzin urzędowych Prezesa Wydziału krajowego, JW. Dra Tadeusza Pilata; opiekuna szkoły, JW Stanisława Jędrzejowicza; Rady Dworu, Władysława Struszkiewicza, Rady Wydziału krajowego, Dra Ignacego Szyszyłowicza, odwiedził także szkołę JE. Pan Minister, br. Giovanelli, JE. Pan Adam Jędrzejowicz i Sekretarz c. k. ministerstwa rolnictwa, P. Stanisław Ramułt.

W marcu 1905 roku odbyła się w szkole ocena masła mleczarń galicyjskich, a następnie zjazd kierowników mleczarń. Uczestnicy zjazdu zwiedzili mleczarnię szkolną, przyczem demonstrowano im świeżo ustawioną wirówkę parową „Dania“ firmy Burmeister i Wain w Kopenhadze.

Kierownik szkoły kooptowany do Komitetu dla spraw mleczarskich we Wiedniu brał udział w posiedzeniach tego Komitetu. W listopadzie 1904 zwiedził szkoły mleczarskie w Kromieryżu i Söhle na Morawach.

Z Dyrekcji krajowej szkoły mleczarskiej w Rzeszowie.

Rzeszów, dnia 19. sierpnia 1905 roku.

Dr. Tadeusz Ryłski, w. r.

Mleczarnie w Galicyi w r. 1904.

Podobnie jak w roku poprzednim, za punkt wyjścia w opracowaniu statystyki mleczarni w kraju służyły zebrane z możliwą dokładnością dane o ilości mleczarni, istniejących z końcem 1904 r.

Biuro mleczarskie zwróciło się między innymi także do wszystkich firm, dostarczających do Galicyi wirówki i inne maszyny mleczarskie o podanie spisu miejscowości, do których je sprzedają.

Uzyskano w ten sposób wykaz 61 nowych mleczarni, które zaopatrzyły się w r. 1904 w wirówkę. Uzupełniwszy w ten sposób uzyskane w innej drodze adresy, rozesało Biuro mleczarskie w lutym b. r. 375 kwestyonaryuszy do mleczarni z zapytaniami o dane co do ilości przerobionego w r. 1904 mleka, produkcji masła, wywozu tegoż za granicę i t. d.

Otrzymałiśmy ogółem 184 odpowiedzi, czyli że odpowiedziało 49% wszystkich adresatów. Z tych 184 odpowiedzi użyć można było do opracowania niniejszego sprawozdania zaledwie 114, reszta kwestyonaryuszy zawierała albo nie dość jasne dane, albo też bardzo ułamkowe. Zupełnie dokładne odpowiedzi nadeszało zaledwie 75 mleczarni i na tych tylko mogliśmy oprzeć ściślejsze obliczenia. W każdym razie i reszta 70 odpowiedzi zostały o tyle zużyte, że posłużyły do ustalenia liczby mleczarni, będących rzeczywiście mleczarniami produkującymi masło na sprzedaż. Wiele bowiem gospodarstw, posiadających wirówkę ręczną nieraz najmniejszego modelu, wyrabia masło w małej tylko ilości wyłącznie do własnego domowego użytku. Te gospodarstwa stawali się z tegorocznego spisu wyeliminować. Wynik okazał się ten, że gdy przed wysyłką kwestyonaryuszy posiadało Biuro mleczarskie 375 adresów mleczarni, po otrzymaniu odpowiedzi cyfra ta zmalała do 316 mleczarni.

Rozmieszczenie tych 316 mleczarni we wszystkich powiatach autonomicznych Galicyi przedstawia się następująco:

Tablica I. Rozmieszczenie mleczarni podług powiatów.

L. p.	Powiat	Ilość mleczarni		Zmiany	L. p.	Powiat	Ilość mleczarni		Zmiany
		w roku 1903	w roku 1904				w roku 1903	w roku 1904	
1	Biała	5	3	— 2	10	Buczacz	5	7	+ 2
2	Bóbrka	8	8	—	11	Chrzanów	1	1	—
3	Bochnia	7	8	+ 1	12	Cieszanów	7	5	— 2
4	Bohorodczany	—	—	—	13	Czortków	3	4	+ 1
5	Borszczów	3	4	+ 1	14	Dąbrowa	2	2	—
6	Brody	3	4	+ 1	15	Dobromil	2	5	+ 3
7	Brzesko	14	16	+ 2	16	Dolina	1	—	— 1
8	Brzeżany	1	1	—	17	Drohobycz	—	1	+ 1
9	Brzozów	9	9	—	18	Gorlice	2	7	+ 5

L. p.	Powiat	Ilość mleczarni		Zmiany	L. p.	Powiat	Ilość mleczarni		Zmiany
		w roku 1903	w roku 1904				w roku 1903	w roku 1904	
19	Gródek	4	5	+ 1	49	Rohatyn	10	12	+ 2
20	Grybów	1	1	—	50	Ropczyce	3	4	+ 1
21	Horodenka	4	4	—	51	Rudki	5	7	+ 2
22	Husiatyn	5	5	—	52	Rzeszów	11	6	— 5
23	Jarosław	5	8	+ 3	53	Sambor	—	1	+ 1
24	Jasło	7	6	— 1	54	Sanok	11	9	— 2
25	Jaworów	5	6	+ 1	55	Skalat	3	6	+ 3
26	Kalusz	8	6	— 2	56	Śniatyn	3	2	— 1
27	Kamionka	5	5	—	57	Sokal	8	8	—
28	Kolbuszowa	—	—	—	58	Stanisławów	—	3	+ 3
29	Kołomyja	11	8	— 3	59	Stare miasto	—	—	—
30	Kossów	—	—	—	60	Stryj	1	3	+ 2
31	Kraków (okolica)	2	3	+ 1	61	Tarnobrzeg	1	1	—
32	Krosno	7	6	— 1	62	Tarnopol	4	2	— 2
33	Limanowa	5	3	— 2	63	Tarnów	2	1	— 1
34	Lisko	4	4	—	64	Tłumacz	1	3	+ 2
35	Lwów (okolica)	6	8	+ 2	65	Trembowla	—	1	+ 1
36	Łańcut	9	5	— 4	66	Turka	2	1	— 1
37	Mielec	3	4	+ 1	67	Wadowice	4	4	—
38	Mościska	8	6	— 2	68	Wieliczka	4	3	— 1
39	Myślenice	5	4	— 1	69	Zaleszczyki	2	1	— 1
40	Nadwórna	—	—	—	70	Zbaraż	—	1	+ 1
41	Nisko	1	1	—	71	Złoczów	5	8	+ 3
42	Nowy Sącz	4	5	+ 1	72	Żółkiew	3	5	+ 2
43	Nowy Targ	1	1	—	73	Żydaczów	2	7	+ 5
44	Pilzno	1	—	— 1	74	Żywiec	1	1	—
45	Podhajce	1	2	+ 1	75	Kraków (miasto)	5	3	— 2
46	Przemysł	10	11	+ 1	76	Lwów (miasto)	5	4	— 1
47	Przemysłany	2	3	+ 1					
48	Rawa ruska	4	4	—		Razem	297	316	+19

Jak widzimy z powyższej tablicy, ilość mleczarni wzrosła w r. 1904 stosunkowo niewiele, bo zaledwie o 19. Przypisać to należy wyjątkowym warunkom klimatycznym zeszłego roku, mianowicie długiej posusze i brakowi paszy dochodzącemu w z. r. do rozmiarów kłęski. Wiele gospodarstw musiało pozwijać swe mleczarnie, zmniejszając z powodu braku paszy stan swych obór, a zapewne także mniej obfite żywienie musiało wpłynąć na zmniejszenie wydajności mleka.

Co do rozmieszczenia tych mleczarni w poszczególnych powiatach, to możemy zauważyć, że w r. 1904, tak samo jak w roku ubiegłym, najwięcej mleczarni posiadały powiaty: brzeski 16, brzozowski 9, przemyski 11 i rohatyński 12. Do powiatów, w których liczba mleczarni pomimo niepomyślnych warunków znacznie się zwiększyła, należą: buczacki 7 (w 1903 r. 5), dobromiński 5 (2), gorlicki 7 (2), jarosławski 8 (5), złoczowski 8 (5) i żydaczowski 7 (5). Zmniejszyła się natomiast ilość mleczarni w powiatach: kołomyjskim, rzeszowskim i sanockim.

Pod względem organizacyi dzielą się te 316 mleczarni następująco:

Tablica II.

Rodzaj mleczarni	Ilość	%
spółkowych	9	2·9
zbiorowych (włościańskich)	25	7·9
przemysłowych (miejskich)	13	4·1
prywatnych (dworskich)	264	83·5
szkolnych	5	1·6
Razem	316	100·0

Mleczarni spółkowych liczyliśmy zatem w 1904 r. 9, o 2 więcej niż w r. 1903, liczba ta jednak się zmniejszy, gdy weźmiemy pod uwagę spółki mleczarskie w ścisłym ich znaczeniu, t. j. te, w których wszyscy dostawcy są współnikami mleczarni, dochodami jej się dzielą i ryzyko wspólnie ponoszą. Takich spółek mieliśmy cztery: spółki włościańskie w Rybnej i Królówce i spółkę obywatelską w Rudkach, a pod koniec 1904 r. w organizacyi jeszcze spółkę w Chmielniku.

Zbiorowych mleczarni przerabiających włościańskie mleko mamy 25, w stosunku do wszystkich mleczarni 7·9%. W przeważnej części znajdują się one w zachodniej Galicyi, we wschodniej zaczęły dopiero powstawać.

Przemysłowych mleczarni, do których zaliczyliśmy głównie miejskie mleczarnie, mamy ogółem 13, czyli 4·1% wszystkich mleczarni. W tej grupie do racjonalnie urządzonych i dobrze prowadzonych należą tylko mleczarnie we Lwowie, Krakowie i Przemysłu, reszta to mleczarnie małe i prymitywne urządzone.

Najwięcej mleczarni jest prywatnych, tych było z końcem 1904 r. 264, czyli 83·5% wszystkich mleczarni. Są to przeważnie mleczarnie dworskie, przerabiające mleko tylko z własnych obór. W ostatnich czasach powstaje typ mleczarni dworskiej zbiorowej, przerabiającej oprócz własnego mleka także mleko z sąsiednich dworów.

Szkolnych mleczarni jest 5: jedna parowa mleczarnia kraj. szkoły mleczarskiej w Rzeszowie i 4 mleczarnie ręczne niższych szkół rolniczych, (nie licząc mleczarni szkolnej w Dublanach, która tylko peryodycznie bywa w ruch puszczaną).

Tablica III. przedstawia podział mleczarni, pod względem siły popędowej.

Tablica III.

Rodzaj mleczarni	Ilość	%
parowych	8	2·5
poruszanych silnicą parową	1	0·3
" " elektryczną	1	0·3
" " kieratem	1	0·3
ręcznych	305	96·6
Razem	316	100·0

Jak widzimy parowych mleczarni w Galicyi jest jeszcze bardzo mało i przyrost ich bardzo nieznaczny; przeważnie wszystkie mleczarnie są ręczne. W roku sprawozdawczym przybyła tylko jedna parowa mleczarnia.

Przechodząc do przedstawienia wielkości mleczarni w Galicyi, ograniczyć się będziemy musieli na podaniu wielkości tylko tych 116 mleczarni, które przysłały nam odpowiednio wypełnione kwestyonaryusze. Podział ten przedstawia tablica IV.

Tablica IV. Podział mleczarni podług wysokości dziennej przerobki.

Rodzaj mleczarni według organizacji	Razem	D z i e n n a p r z e r ó b k a															
		poniżej 100 litr		od 100—200		od 200—300		od 300—500		od 500—1000		ponad 1000 l.		do 500 l.		ponad 500 l.	
		ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%	ilość	%
spółkowych	9	—	—	1	11,1	4	44,4	1	11,1	1	11,1	2	22,2	6	66,6	3	33,4
zbiorowych	21	6	28,6	2	9,5	5	23,8	6	28,6	2	9,5	—	—	9	90,5	2	9,5
przemysłowych	5	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20,0	4	80,0	—	—	5	100,0
prywatnych	76	12	15,8	30	39,4	12	15,8	13	17,1	6	7,9	3	4,0	67	88,1	9	11,9
szkolnych	5	3	53,3	1	23,3	—	—	—	—	—	—	1	23,3	4	80	1	20
Razem	116	21	16,3	34	29,3	21	18,1	20	17,6	10	8,3	10	8,3	96	82,1	20	17,6

Jak widzimy z tego zestawienia, największemi mleczarniami są mleczarnie miejskie (w Krakowie i Lwowie), te bowiem prawie wszystkie przerabiają ponad 1000 litrów.

Na drugim miejscu stoją mleczarnie spółkowe, z tych 3 mleczarnie przerabiają ponad 500 l. (2 nawet ponad 1000 l.) dziennie, uważanych za minimum racjonalnej przeróbki, reszta to mleczarnie mniejsze, przerabiające od 200—500 l.

Te trzy mleczarnie, przerabiające powyżej 500 l. mleka dziennie, to mleczarnie o ściśle spółkowym charakterze: Rybna, Królówka i Rudki.

Z 21 mleczarni zbiorowych zaledwie 2 przerabia dziennie powyżej 500 l., 11 od 200 do 500 l., a 8 poniżej 200 litrów.

Ten typ mleczarni przedstawia się w tym roku najniekorzystniej pod względem wysokości dziennej przeróbki, prawdopodobnie wskutek klęski braku paszy, którą właśnie najdotkliwiej uczuły gospodarstwa włościańskie.

Wśród mleczarni prywatnych 9 przerabia ponad 500 l., 25 średniej wielkości przerabia od 200—500 l., a 42 poniżej 200 l. mleka dziennie.

Produkcya, zbyt i ceny masła.

Zebranie dokładnych dat w tym względzie napotyka na ogromne trudności, bo pomijając nawet brak chęci u niektórych mleczarni do komunikowania biuru mleczarskiemu ilości przerobionego masła, to wiele mleczarni prywatnych nie prowadzi zupełnie ewidencji swej produkcji i na stawiane zapytanie nie może dać prawdziwej odpowiedzi. Ścisłe daty otrzymało biuro mleczarskie tylko od mleczarni spółkowych, mleczarni zbiorowych i od kilkudziesięciu mleczarni prywatnych; na tych więc danych opiera biuro mleczarskie obliczenie produkcji masła w r. 1904.

Mleczarnie spółkowe, których w r. 1904 było dziewięć w ruchu, przerobiły ogółem 1,717.447 l. mleka i otrzymały z tego 65.443 kg. masła. Większa połowa tej produkcji (45.368 kg.) przypada na dwie największe w kraju mleczarnie w Rybnej i Królówce.

Z 25 mleczarni zbiorowych 21 podało swą produkcję. Wynosiła ona 74.693 kg. masła przerobionego z 1,970.270 l. mleka; przyjmując zaś, że pozostałe 4 mleczarnie, które nie nadesłały odpowiedzi, mogły przerobić około 29.100 l. mleka (co odpowiada 200 l. dziennie) i wyprodukować 11.230 kg. masła (t. zn. 26 l. mleka na 1 kg. masła), wypadnie ogólna produkcja mleczarni zbiorowych na 85.923 kg. masła wyrobionego z 2,262.270 l. mleka. Mleczarnie spółkowe i zbiorowe wyrobiły więc razem 151.366 kg. masła, to znaczy w porównaniu z rokiem 1904 mniej o 44.250 kg. Tę redukcję przypisać musimy dotkliwemu brakowi paszy, który odbić się musiał głównie na mleczarniach włościańskich.

W obliczeniu produkcji masła nzwzględniamy dalej zupełnie wiarygodne i pewne daty 37 mleczarni prywatnych, które także w r. 1903 podały były wysokość swej produkcji. Otóż te same 37 mleczarni, które w r. 1903 wyrobiły ogółem 164.564 kg. masła, wykazują za rok ubiegły produkcję 172.243 kg., czyli o 4.6% więcej. Jeżeliby zatem wolno było uogólniać ten przyrost także na inne mleczarnie prywatne, na które mimo ich drobnych rozmiarów przypada przecież $\frac{3}{4}$ całej produkcji masła w kraju, to usprawiedliwiony będzie wniosek, że mimo wykazanego powyżej zmniejszenia produkcji w większych mleczarniach spółkowych i zbiorowych włościańskich — produkcja masła w całym kraju (obliczona w r. 1903 na 800.000 kg.) w r. 1904 przecie się nie zmniejszyła. W uwzględnieniu nader ciężkich warunków zeszłorocznych dla chowu inwentarza, byłby to objaw świadczący korzystnie o rozwoju naszego mleczarstwa.

Stosunek produkcji zimowej do letniej podaje następujące zestawienie:

Tablica V. Stosunek zimowej produkcji masła do letniej.

Rodzaj mleczarni	Stosunek produkcji zimowej do letniej			Stosunek minimum w jednym miesiącu dostawionego mleka do maximum		
	najniższy	najwyższy	przeciętny	najniższy	najwyższy	przeciętny
spółkowe	1 : 1,7	1 : 2,5	1 : 1,9	1 : 2,5	1 : 10,4	1 : 4,5
zbiorowe	1 : 0,8	1 : 18,7	1 : 4,3	1 : 2,4	1 : 46,0	1 : 12,1
przemysłowe	1 : 1,1	1 : 1,1	1 : 1,1	1 : 1,5	1 : 1,5	1 : 1,5
prywatne	1 : 0,8	1 : 2,7	1 : 1,3	1 : 1,2	1 : 7,3	1 : 2,9
szkolne	1 : 1,1	1 : 1,6	1 : 1,1	1 : 1,5	1 : 2,6	1 : 2
razem	1 : 0,8	1 : 18,7	1 : 1,5	1 : 1,5	1 : 46,0	1 : 4,6

Z powyższej tablicy okazuje się, że stosunek produkcji zimowej do letniej przedstawia się na ogół niekorzystnie, a w porównaniu jednak z rokiem poprzednim trochę lepiej. W poprzednim roku był w wszystkich mleczarniach jak 1 : 1,6 w r. 1904 jak 1 : 1,5.

O wiele gorzej przedstawia się ten stosunek u poszczególnych typów mleczarni. Widzimy np. u jednej ze zbiorowych mleczarni, że produkcja letnia jest tam o 18 razy większą od zimowej, średnio u tych mleczarni przedstawia się ten stosunek jak 1 : 4,3. U spółkowych mleczarni stosunek ten jest nieco lepszym, ale zawsze jeszcze złym, bo dochodzi do dwukrotnie większej produkcji letniej. W ogóle te wydatne różnice między produkcją zimową a letnią zachodzą głównie u mleczarni, przerabiających mleko włościańskie.

Tablica VI. Zbyt masła i osiągnane ceny.

Rodzaj mleczarni według wysokości dziennej przeróbki	Sprzedano masła		Osiągnięto za 1 kilogram masła					
	w kraju	za granicą	naj-więcej	naj-mniej	prze-ciętnie	naj-więcej	naj-mniej	prze-ciętnie
		% całej produkcji	w hurtowej sprzedaży			w drobnej sprzedaży		
	K o r o n							
ponad 1000 l.	75	25	2.90	2.10	2.42	3.00	2.15	2.48
od 500—1000 „	78	22	2.55	1.70	2.17	2.60	2.00	2.34
„ 300—500 „	85	15	2.70	1.85	2.21	2.80	2.10	2.40
„ 200—300 „	94	6	2.65	2.10	2.30	2.80	2.00	2.41
„ 100—200 „	96	4	2.60	1.40	2.22	2.90	1.80	2.43
poniżej 100 l.	90	10	2.40	1.40	2.02	2.80	1.60	2.29
Przeciętnie	84	16	2.90	1.40	2.20	3.00	1.60	2.46

Tablica VI. podaje pogląd na ilość masła sprzedanego w kraju i zagranicą i ceny, jakie za nie uzyskiwano przy hurtowej i drobnej sprzedaży. Jak widzimy z niej, stosunkowo bardzo niewiele masła wywieziono w r. 1904 za granicę Galicji, ogółem około 16%, czyli w porównaniu z r. 1903 o 11% mniej.

Powodem tego było większe w tym roku zapotrzebowanie masła od zwiększenia się produkcji. Tak samo jak w ubiegłym roku, największe mleczarnie najwięcej stosunkowo wywoziły masła za granicę. Mleczarnie o przeróbce dziennej powyżej

300 litrów wywiozły 21% całej swej produkcji, a mniejsze, przerabiające mniej jak 300 litrów, zaledwie 6%.

Ceny masła w tym roku były bardzo dobre, a nawet w porównaniu z innymi latami wyjątkowe, szczególnie przy drobnej sprzedaży (w kraju). Najgorsze ceny i w tym roku osiągały mleczarnie małe poniżej 100 l. Nie posiadając bowiem odpowiedniego urządzenia, ani fachowych pracowników, nie produkują poospolicie masła doborowego i tem samem muszą zadowalać się cenami niższymi.

Binro mleczarskie starało się między innymi zebrać także dane o zawodowym przygotowaniu i umieściło w tym celu stosowne zapytanie w rozsyłanym kwestyona-ryszu. Otrzymane wyjaśnienia stwierdzają w tym względzie duże jeszcze braki. Na 114 mleczarni, od których mamy sprawozdania, ledwie 29 mleczarni jest prowadzonych przez zawodowych mleczarzy, a 23 mleczarni prowadzą mleczarze z praktycznym przygotowaniem. Reszta mleczarni posługuje się zwykłą służbą kuchenną. Ten stan rzeczy tłumaczy się tem, że w małych mleczarniach nie opłacałoby się utrzymanie osobnego zawodowo-wykształconego kierownika.

Powyższe opracowanie streścić można w następujących zdaniach:

1. Nowych mleczarni przybyło w stosunku do lat poprzednich niewiele.
2. Widoczne są usiłowania skupiania produkcji przez tworzenie większych mleczarni zbiorowych.
3. Produkcya masła w 1904 r., mimo niekorzystnych warunków, nie zmniejszyła się.
4. Stosunek produkcji zimowej do letniej, jakkolwiek w r. 1904 jest trochę lepszym niż w poprzednim roku, przedstawia się zawsze jeszcze niekorzystnie.
5. Wskutek zwiększonego zapotrzebowania mleczarnie otrzymywały wyższe ceny za masło.

Tadeusz Turski, w. r.
pomocnik kraj. instruktora mleczarstwa.

Lwów, 29. lipca 1905.

